

MEDIA MAKONNING YOSHLAR FUQAROLIK POZITSIYASINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI

Orinbetov N.

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Axborot muhiti zamonaviy jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biriga aylangan bo'lib, u inson ongini, dunyoqarashini va ijtimoiy faolligini shakllantirishda bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, yoshlar qatlamining fuqarolik pozitsiyasi shakllanishida ommaviy axborot vositalari va raqamli kommunikatsiya vositalarining o'rni beqiyosdir. Bugungi globallashuv davrida axborot tezligi, ochiqligi va ko'lamining ortishi yoshlarning ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga munosabatini belgilab bermoqda. Davlat rahbari ta'kidlaganidek, "Yoshlar – Yangi O'zbekistonning tayanchi va harakatlantiruvchi kuchidir" [1]. Shu bois yoshlarning ongli va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish dolzarb ilmiy va amaliy masala hisoblanadi. Axborot muhiti jamiyatda axborotni yaratish, qayta ishlash va tarqatish jarayonlari majmui sifatida yoshlarning siyosiy ongiga ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy sharoitda internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun asosiy axborot manbaiga aylangan.

Dunyo bo'yicha internet foydalanuvchilari sonining jadal o'sishi axborot muhitining global miqyosda kengayib borayotganini ko'rsatadi. So'nggi yillarda internet inson hayotining ajralmas qismiga aylangan bo'lib, u nafaqat aloqa vositasi, balki ta'lim, mehnat, siyosiy ishtirok va ijtimoiy faollik platformasiga ham aylangan. Hozirgi kunda Statistik ma'lumotlarga ko'ra, dunyo bo'yicha internet foydalanuvchilarning katta qismini yoshlar tashkil etadi. Ayniqsa, 16–35 yosh oralig'idagi aholi qatlamida internetdan foydalanish darajasi eng yuqori ko'rsatkichni qayd etmoqda [2]. Mobil texnologiyalar rivoji yoshlarning tezkor axborot olish imkoniyatlarini kengaytirib, ularning ijtimoiy jarayonlarga munosabatini shakllantirmoqda. Shu jihatdan, raqamli makon yoshlar fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning zamonaviy mexanizmlaridan biri hisoblanadi.

Ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlarning ommalashuvi so'nggi yillarda muloqot madaniyati va axborot almashish jarayonini tubdan o'zgartirdi. 2023 yil yakunlariga ko'ra 31 milliondan ziyod kishini tashkil etgan [3]. Bu esa yoshlar ongiga ta'sir qiluvchi axborot oqimi ko'lamini qanchalik kengayganini ko'rsatadi. Avvallari axborot asosan bir tomonlama – OAVdan auditoriyaga uzatilgan bo'lsa, bugungi kunda har bir foydalanuvchi kontent yaratuvchi va tarqatuvchiga aylangan. Bu jarayon kommunikatsiyaning interaktiv va tezkor shaklini yuzaga keltirdi. Ommaviy axborot vositalari jamoatchilik fikrini shakllantirish orqali yoshlarning fuqarolik pozitsiyasiga ta'sir ko'rsatadi. Axborotni tanlash va talqin qilish jarayoni orqali OAV ijtimoiy muammolarning dolzarbligini belgilaydi.

Ijtimoiy tarmoqlar esa yoshlarni passiv kuzatuvchidan faol ishtirokchiga aylantirib, ularning fuqarolik faolligini oshiradi. Davlatning yoshlar siyosati, ta'lim tizimi va media savodxonlik dasturlari ushbu jarayonning muhim siyosiy mexanizmlari hisoblanadi.

Zamonaviy axborot muhiti ijtimoiy-siyosiy institut sifatida yoshlar ongiga ikki yo'nalishda — institutsional va kommunikativ mexanizmlar orqali ta'sir ko'rsatadi. Institutsional jihatdan OAV davlat siyosatini va jamoatchilik fikrini shakllantirsa, kommunikativ jihatdan ijtimoiy tarmoqlar orqali muloqot va fikr almashinuvi ta'minlanadi.

Raqamli platformalar yoshlarning fuqarolik faolligini oshirib, ularni ijtimoiy jarayonlarning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Shu bilan birga, axborot oqimining ortishi selektiv idrok muammosini yuzaga keltirib, bir tomonlama fikrlashga olib kelishi mumkin. Shu sababli media savodxonlikni rivojlantirish, axborot sifati va ochiqligini ta'minlash yoshlar fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Yoshlar fuqarolik pozitsiyasi – bu ularning jamiyat va davlat hayotiga ongli, faol va mas'uliyatli munosabatidir. U huquqiy ong, siyosiy savodxonlik, ijtimoiy faollik va vatanparvarlik kabi elementlardan tarkib topadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yoshlarning siyosiy va ijtimoiy jarayonlarda ishtiroki ko'p jihatdan ularning axborot olish manbalariga bog'liq [4]. Internet va OAV orqali davlat siyosati, islohotlar va ijtimoiy muammolar haqida ma'lumot olgan yoshlar jamiyat hayotida faolroq bo'lishga intiladilar. Ommaviy axborot vositalari jamoatchilik fikrini shakllantirishda murakkab va ko'p bosqichli mexanizm sifatida faoliyat yuritadi. Olimlar fikricha, media kontent shaxsning siyosiy qarashlari va qadriyatlariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi [5]. Media nafaqat voqea-hodisalarni yoritadi, balki ularni ma'lum talqin va kontekstda taqdim etish orqali auditoriyaning idrokiga ta'sir ko'rsatadi. Axborotni tanlash, tartiblash va urg'u berish jarayoni orqali OAV muayyan masalalarning dolzarbligini belgilab beradi. Natijada jamiyat a'zolari aynan yoritilgan mavzularni muhim deb qabul qila boshlaydi. Jamoatchilik fikri shakllanishida OAVning kun tartibini belgilash xususiyati muhim ahamiyat kasb etadi. Qaysi masala tez-tez tilga olinayotgan bo'lsa, u omma ongida ustuvor muammo sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, iqtisodiy islohotlar, ekologik muammolar yoki ijtimoiy adolat bilan bog'liq mavzular keng yoritilsa, ular bo'yicha muhokamalar faollashadi va jamoatchilik pozitsiyasi shakllana boshlaydi.

Bundan tashqari, OAV ma'naviy qadriyatlar va ijtimoiy me'yorlarni mustahkamlash vositasi sifatida ham faoliyat yuritadi. Jamiyatda ijobiy namunalarni targ'ib qilish, muvaffaqiyatli shaxslar faoliyatini yoritish yoki ijtimoiy muammolarga e'tibor qaratish orqali ommaviy ongda ma'lum qarash va qadriyatlar shakllanadi. Shu tariqa, OAV nafaqat axborot beruvchi, balki ma'lum darajada yo'naltiruvchi kuch vazifasini ham bajaradi. Ijtimoiy tarmoqlar esa bu jarayonni yanada tezlashtiradi. Masalan, global so'rov natijalariga ko'ra, yoshlarning 70 foizdan ortig'i yangiliklarni asosan ijtimoiy tarmoqlar orqali oladi [6]. Bu esa fuqarolik pozitsiyasi shakllanishida an'anaviy OAVdan ko'ra raqamli media ustunlik qilayotganini ko'rsatadi.

Axborot muhitining ijobiy jihatlaridan biri – ochiqlik va shaffoflikni ta'minlashidir. OAV orqali yoritilgan muammolar jamoatchilik muhokamasiga sabab bo'ladi va davlat organlari faoliyati ustidan nazorat kuchayadi. Ochiq axborot muhiti mavjud jamiyatlarda fuqarolik faolligi yuqori bo'ladi.

UNESCOning olib borgan tadqiqotlariga ko'ra media savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan yoshlar siyosiy manipulyatsiyalarga kamroq uchraydi [7]. Media savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan yoshlar axborotni tanlab olish, uning manbaini baholash va kontentni tahlil qilish ko'nikmalariga ega bo'ladi. Shu sababli ular siyosiy manipulyatsiyalar, yolg'on ma'lumotlar va propagandaga kamroq ta'sirlanadi. Bunday yoshlar ijtimoiy tarmoqlarda yoki yangiliklar saytlarida uchraydigan dezinformatsiyani aniqlash qobiliyatiga ega bo'lib, o'z fikrini mustaqil ravishda shakllantiradi. Shuningdek, media savodxon yoshlar turli axborot manbalarini solishtirib, ularning ishonchligini tekshiradi. Bu ularni bir tomonlama yoki manipulyativ xabarlar ta'siridan himoya qiladi va qaror qabul qilish jarayonini ongli qiladi. Natijada ular siyosiy jarayonlarda faqat shubhali kontent asosida emas, balki asosli va faktlarga tayangan holda qatnashadi. Media savodxonlik shuningdek tanqidiy fikrlash va mantiqiy baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Yoshlar har qanday ma'lumotni shunchaki qabul qilmay, uning maqsadi, kim tomonidan tarqatilgani va auditoriyaga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkinligini o'rganadi. Bu ularni manipulyatsiyalardan himoya qiladi va fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlaydi. Bundan tashqari, media savodxonlik yoshlarni ijtimoiy masalalarga faol va mas'uliyatli yondashishga undaydi. Ular nafaqat o'z fikrini shakllantiradi, balki boshqalarga ham asosli axborot yetkazish orqali manipulyatsiyaning tarqalishini kamaytiradi. Shu tariqa media savodxonlik siyosiy manipulyatsiyalarga qarshi tabiiy himoya mexanizmini yaratadi.

Shu bilan birga, axborot muhitining salbiy jihatlari ham mavjud. Soxta axborotlar, manipulyativ kontent va radikal g'oyalar yoshlarning ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Jahon miqyosida o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, internet foydalanuvchilarining qariyb 60 foizi hayotida kamida bir marta soxta axborotga duch kelganini bildirgan [8]. Bu esa tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligini anglatadi. Axborot bosimi va ma'lumot oqimining ortib borishi zamonaviy yoshlarning ruhiy va ijtimoiy holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda [9]. Kun davomida turli platformalar orqali kelayotgan yangiliklar, xabarlar, reklama va ijtimoiy tarmoq postlari inson ongiga doimiy ravishda yuklama beradi. Natijada axborotni chuqur tahlil qilish o'rniga uni tezkor va yuzaki qabul qilish odati shakllanadi. Bu esa muhim ijtimoiy masalalarga nisbatan barqaror va asosli pozitsiya shakllanishini qiyinlashtiradi.

Haddan tashqari ko'p ma'lumot bilan to'qnash kelgan yoshlar ko'pincha tanlash va ajratish muammosiga duch keladi. Qaysi axborot muhim, qaysi biri ikkinchi darajali ekanini aniqlash murakkablashadi. Bunday vaziyatda ayrimlar ongli ravishda axborotdan chekinishni, ya'ni yangiliklarni kuzatmaslikni afzal ko'ra boshlaydi. Bu holat esa ijtimoiy jarayonlarga qiziqishning pasayishiga olib kelishi mumkin. Doimiy ravishda salbiy mazmundagi xabarlarni ko'rish ham befarqlikni kuchaytiradi. Mojarolar, iqtisodiy qiyinchiliklar yoki ijtimoiy muammolar haqida uzluksiz axborot oqimi yoshlar ongida "baribir hech narsa o'zgarmaydi" degan tushunchani shakllantirishi ehtimoldan xoli emas. Natijada faol munosabat bildirish o'rniga loqaydlik paydo bo'ladi. Bu esa fuqarolik faolligining susayishiga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, qisqa formatdagi tezkor kontent ustunligi ham chuqur tahlil va mantiqiy fikrlash ko'nikmalariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bir necha soniyalik videolar va sarlavhalar orqali axborot qabul qilish odati murakkab ijtimoiy jarayonlarni to'liq anglash imkonini kamaytiradi. Oqibatda yoshlar jamoatchilik muhokamalarida faol qatnashish o'rniga tomoshabin roliga qolib ketishi mumkin.

Axborot bosimi ruhiy charchoqni ham keltirib chiqaradi. Doimiy ravishda onlayn bo'lish, xabarlarga javob qaytarish va yangiliklardan ortda qolmaslik istagi psixologik zo'riqishga sabab bo'ladi. Bunday sharoitda ijtimoiy mas'uliyat va tashabbuskorlikni saqlab qolish murakkablashadi. Shuning uchun ham axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish, vaqtni to'g'ri taqsimlash va sifatli manbalarni tanlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimida media va axborot savodxonligi bo'yicha dasturlarni joriy etish yoshlarning ijtimoiy faolligini oshiradi hamda ularni zararli axborotdan himoya qiladi [10]. O'zbekistonda shu jumladan Qoraqalpog'iston Respublikasida ham yoshlar siyosati doirasida axborot madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda va axborot infratuzilmasining rivojlanishi yoshlarning internetdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Bu esa ularning ijtimoiy va siyosiy jarayonlardagi ishtirokini oshirmoqda. Mahalliy OAV va raqamli platformalar orqali yoshlarning fuqarolik faolligini oshirish, hududiy muammolarni yoritish va jamoatchilik fikrini shakllantirish imkoniyati ortib bormoqda.

Xulosa qilib aytganda, axborot muhiti va ommaviy axborot vositalari yoshlar fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda strategik ahamiyat kasb etadi. Ular yoshlarning siyosiy savodxonligini oshiradi, ijtimoiy faolligini rag'batlantiradi va jamiyat hayotiga daxldorlik hissini kuchaytiradi. Biroq axborotning salbiy ta'sirini kamaytirish uchun media savodxonlikni rivojlantirish, sifatli kontentni ko'paytirish va tanqidiy fikrlashni shakllantirish zarur. Faqat shundagina axborot muhiti yoshlarning ongli, faol va mas'uliyatli fuqarolar sifatida kamol topishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. M. Yoshlar masalasiga oid nutqlar va ma'ruzalar to'plami. – Toshkent, 2025.
2. International Telecommunication Union (ITU). Measuring Digital Development: Facts and Figures 2023. – Geneva: ITU, 2023.
3. O'zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi. Rasmiy statistik ma'lumotlar to'plami. – Toshkent, 2023.
4. Verba, S., Scholzman, K. L., Brady, H. E. Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995.
5. McCombs, M. Setting the Agenda: The Mass Media and Public Opinion. – Cambridge: Polity Press, 2004.
6. Reuters Institute for the Study of Journalism. Digital News Report 2023. – Oxford: University of Oxford, 2023.
7. UNESCO. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. – Paris: UNESCO, 2022.
8. Edelman. Edelman Trust Barometer 2023: Global Report. – New York: Edelman Intelligence, 2023.
9. Toffler, A. Future Shock. – New York: Random House, 1970.
10. UNESCO. Global Media and Information Literacy Assessment Framework. – Paris: UNESCO, 2013.

Media makonning yoshlar fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishdagi roli

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot muhiti va ommaviy axborot vositalarining yoshlar fuqarolik pozitsiyasiga ta'siri keng tahlil qilinadi. Maqolada yoshlar ijtimoiy faolligini shakllantirishda OAVning roli, internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali axborot oqimi, media savodxonlik darajasi va axborot bosimi kabi omillar o'rganiladi. Shuningdek, yoshlarning siyosiy va ijtimoiy jarayonlarda ongli ishtirok etishi, tanqidiy fikrlash ko'nikmalari va axborotni tahlil qilish qobiliyati orqali fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash jarayoni tavsiflanadi.

Kalit so'zlar: axborot muhiti, media, ijtimoiy tarmoqlar, yoshlar, fuqarolik pozitsiyasi.

The role of the media space in shaping youth civic position

Abstract: This article analyzes the impact of the information environment and mass media on shaping youth civic engagement. It explores the role of mass media in fostering social activity among young people, the flow of information via the internet and social networks, the level of media literacy, and the effects of information overload. The study highlights how critical thinking skills and the ability to analyze information contribute to strengthening youth civic positions.

Keywords: information environment, media, social networks, youth, civic engagement.

Роль медиапространства в формировании гражданской позиции молодежи

Аннотация: В статье рассматривается влияние информационной среды и средств массовой информации на формирование гражданской позиции молодежи. Исследуются роль СМИ в стимулировании социальной активности молодежи, поток информации через интернет и социальные сети, уровень медиаграмотности и последствия информационной перегрузки. Подчеркивается, как критическое мышление и способность анализировать информацию способствуют укреплению гражданской позиции молодых людей.

Ключевые слова: информационная среда, медиа, социальные сети, молодежь, гражданская позиция.
